

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Товчигречка Леся Вікторівна

УДК 378 : 81' 246.2 "190/200" (73)

ДВОМОВНА ОСВІТА В УНІВЕРСИТЕТАХ США
(КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

13. 00. 01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Михайличенко Олег Володимирович,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
завідувач кафедри методики викладання
суспільних дисциплін

Офіційні опоненти:

Захист відбудеться « » _____ 2011 року о ... годині на засідання спеціалізованої вченої ради К 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розісланий « » _____ 2011 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В еру глобалізації більшість людей світу стають учасниками численних соціокультурних полімовних мереж завдяки таким факторам, як соціоекономічна та геополітична реструктуризація, збільшення міжнародної мобільності іммігрантів, поширення рухів за права меншин та поява інноваційних комунікаційних технологій. З поширенням цих нових і складних культурних та мовних взаємодій на зміну переважаючій монолінгвальній ідеології прийшло визнання мовної різноманітності та необхідності двомовної і полімовної орієнтації освіти.

Міжнародна співпраця нашої країни у галузі освіти, необхідність інтеграції до європейського та світового освітнього простору передбачають урахування загальних тенденцій розвитку освіти в практиці вітчизняних освітніх закладів, однією з яких є активне впровадження двомовної та полімовної освіти.

Вихідними концептуальними положеннями, які визначають зміст і організацію мовної освіти в Україні, є Національна доктрина розвитку освіти, Закон України «Про мови», Закон України "Про освіту", Закон України "Про вищу освіту". Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"). Ці документи наголошують на необхідності модернізації мовної освіти в Україні.

У контексті реалізації цього освітнього завдання особливої уваги заслуговує теоретичний та практичний досвід організації двомовної освіти в університетах США. Адже США є полікультурною державою, що постала перед проблемою запровадження двомовної освіти набагато раніше за інші країни, оскільки засновниками держави були вихідці з різних регіонів світу. У США постійно акумулювався передовий світовий досвід у сфері освіти, що пристосовувався до потреб власної освітньої системи та суспільства.

Створені педагогами США навчальні матеріали, стратегії навчання, конкретні рекомендації з організації двомовної освіти, можуть становити значний інтерес для українських педагогів-теоретиків та практиків при реалізації завдань мовної освіти в нашій країні.

Вибір теми дослідження зумовлений необхідністю подоланням низки соціально-педагогічних суперечностей між:

- зростаючими освітніми потребами особистості в умовах сучасного українського мультикультурного суспільства та шляхами їх забезпечення;
- сучасним станом викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах та вимогами, продиктованими основними напрямками реформування вищої освіти;
- наявним рівнем мовної підготовки випускників вищих навчальних закладів та недостатньою їх конкурентноздатністю на міжнародному ринку праці.

У сучасній вітчизняній та зарубіжній науковій літературі представлені дослідження, що відображають широке коло питань стосовно освіти у країнах Європи та Північної Америки.

Загальні питання освіти у зарубіжних країнах стали предметом розгляду багатьох вітчизняних науковців, зокрема проблеми становлення та реформування вищої освіти в країнах Західної Європи досліджували: В. Базуріна, О. Глузман, Л. Зязюн, П. Кряжев, Т. Кошманова, В. Лащихіна, М. Лещенко, А. Максименко, Н. Махія, О. Огієнко, А. Сбруєва, Л. Шаповалова.

Розвиток педагогічної освіти в Європі став предметом дослідження О. Бочарової, Ю. Короткової, Н. Кравець, О. Кузнецової, Г. Ніколаї, А. Саргасян, А. Соколової. Питанням функціонування середньої освіти в Європі присвячено дослідження М. Авраменко, Г. Бутенко, Л. Гульпи, М. Гурій, Ю. Кучер, Т. Михайленко, О. Мілютіної, І. Сташевської, І. Шимків.

Загальні питання освіти у США розглядали: Н. Бідюк, М. Бойченко, О. Мілова, Б. Шуневич. Питання середньої освіти у США досліджували: А. Досін, І. Ветрова, Г. Іванчук, Т. Ліхневська.

Значний внесок у дослідження проблем вищої освіти США зробили: В. Бондаренко, Т. Бондар, С. Бурдіна, І. Зварич, В. Ільїна, М. Нагач, І. Сулим-Карліл. Питання навчання студентів в університетах США знайшли відображення у дослідженнях С. Лук'янчук, І. Пасинкової, К. Рибачука. Соціологічні проблеми двомовної освіти у США стали предметом дослідження Т. Боднарчук.

Серед зарубіжних дослідників питання двомовної освіти як складової мультикультуралізму вивчають: Л. Бак (L. Buck, У. Беннет (W. Bennet), Ч. Глен (Ch. Glenn), Дж. Кроуфорд (J. Crawford), Г. Сервантес (G. Servantes), та інші.

Історичний розвиток двомовної освіти в американській педагогіці розглядається у працях Л. Ганн (L. Gunn), Дж. Мора (J. Mora), С. Монрул (S. Montrul), Дж. Камінгса (J. Cummins), К. Овандо (C. Ovando), Л. Себорін (L. Sabourin), А. Стоува (A. Stowe), Н. Шмідта (N. Schmitt) та інших.

Теоретичне обґрунтування сучасних підходів до двомовної освіти здійснено такими вченими як Дж. Кроуфорд (J. Crawford), С. Крешен (S. Krashen) С. Монрул (S. Montrul) та іншими.

Проблему організації двомовної освіти розглядають такі американські вчені: К. Бейкер (C. Baker), К. Ліндхольм-Лірі (K. Lindholm-Leary), В. Кол'єр (V. Collier), С. Крашен (S. Krashen), Н. Фабер (N. Faber) та інші.

Здійснений аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел засвідчує багатоаспектність досліджуваної проблеми і доводить, що, незважаючи на низку праць, які висвітлюють питання функціонування американської освітньої системи, проблема двомовної освіти в університетах США досі не стала предметом системного вивчення й окремого розгляду. Інтеграційні процеси в сфері освіти України актуалізують необхідність порівняльного вивчення досвіду інших країн, зокрема освітньої політики США. Прагнення з'ясувати особливості двомовного навчання в університетах США з метою

екстраполяції американського досвіду на процес навчання у вищих навчальних закладах України зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: «Двомовна освіта в університетах США (кінець XX – початок XXI століття)».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми наукового комплексного дослідження кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка „Методологічні, змістові та методичні інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів у контексті запровадження кредитно-модульної системи” (реєстраційний номер 0109U004948). Тема дослідження затверджена вченою радою Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка (протокол № 2 від 28 вересня 2009 року) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 8 від 22 грудня 2009 року).

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні та методичні засади двомовної освіти в університетах США та визначити можливості використання досвіду двомовної освіти США у практиці вітчизняних університетів.

Відповідно до визначеної мети було сформульовано такі **завдання дослідження:**

1. З'ясувати стан розроблення проблеми та охарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат дослідження двомовної освіти в університетах США;
2. Здійснити історико-ретроспективний аналіз становлення та розвитку двомовної освіти в університетах США;
3. Охарактеризувати змістові засади двомовної освіти в університетах США;
4. Систематизувати форми організації та методи двомовного навчання в університетах США;
5. Висвітлити можливості застосування американського досвіду двомовної освіти у вищих навчальних закладах України.

Об'єкт дослідження – двомовна освіта в університетах США.

Предмет – теоретичні та методичні засади двомовної освіти в університетах США.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети та визначених завдань на різних етапах наукового пошуку було використано комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих методів дослідження, зокрема: *загальнонаукові* – аналіз, синтез, порівняння та узагальнення, що є необхідними для системного вивчення праць вітчизняних і зарубіжних науковців, офіційних документів; *порівняльно-історичний* та *хронологічний методи*, які дали змогу в історичній ретроспективі дослідити особливості двомовної освіти у США; *структурно-логічний, системно-структурний методи*, що дозволили схарактеризувати змістові засади двомовної освіти в університетах США, виявити тенденції розвитку двомовної освіти на

сучасному етапі, систематизувати та класифікувати форми організації та методи двомовного навчання в університетах США; *емпіричні* – бесіди, дискусія, листування, інтерв'ювання викладачів американських університетів.

Методологічною основою дослідження є положення теорії наукового пізнання про єдність теорії та практики, взаємозалежність процесів і явищ об'єктивної дійсності, що дає цілісне уявлення про сутність найбільш загальних освітньо-виховних проблем, про різнобічний і гармонійний розвиток особистості, системний підхід до порівняльного аналізу явищ в освітній сфері у контексті її розвитку. У своєму дослідженні ми виходили з положення про гуманістичну спрямованість освіти, філософських і психологічних положень про співвідношення національних і загальнолюдських цінностей, теорії глобалізації світових процесів.

Джерельну базу дослідження становлять:

- законодавчі акти в галузі освіти США: Конституція США, (United States Constitution), «Закон про двомовну освіту», 1968 р. (Bilingual Education Act), законодавчий акт «Жодної невстигаючої дитини», 2001 р. (No Child Left Behind), освітня програма «Гонка до вершини» 2009 р. (Race to the Top);
- документи міжнародних організацій щодо підготовки студентів в умовах університету, документи департаментів освіти США, статистичні дані про розвиток двомовної освіти у вищих навчальних закладах США – Національного центру освітньої статистики (National Center for Education Statistics), Департаменту освіти Сполучених Штатів (US Department of Education), доповіді державних освітніх установ;
- матеріали інформаційних центрів педагогічних ресурсів (ERIC, EBSCO), матеріали освітніх асоціацій та університетських дослідних лабораторій, зокрема Центру мультикультурної освіти (Center for Multicultural Education);
- наукові праці (монографії, дисертації, статті) українських і російських науковців, матеріали наукових конференцій, присвячених проблемам розвитку мовної освіти;
- матеріали українських періодичних видань: «Голос України», «Освіта України», «Шлях освіти», педагогічна періодика США: «The Journal of Higher Education», «Education Week», «Second Language Research», «Theory into practice», «American Educational Research Journal», «American Studies Journal», «Educational Policy», «Educational Psychologist», «International Journal of Bilingualism», «Journal of Educational», «Journal of Research and Development in Education»;
- наукові дослідження американських вчених з проблем мультикультурної та двомовної освіти: (Б. Баррі (B. Barry), К. Беннет (C. Bennet), Дж. Бенкс (J. Banks), М. Ваврус (M. Vavrus), Дж. Гей (G. Gay), Дж. Гудлед (J. Goodlad), Д. Голлнік (D. Gollnick), М. Кохран-Сміт (M. Cochran-Smith), К. Кемпбелл (K. Campbell), М. Мюррей (M. Murray), С. Ньето (S. Nieto),

Д. Садкер (D. Sadker), М. Садкер (M. Sadker), Е. Холлінс (E. Hollins), Ф. Чінн (F. Chinn), К. Цейхнер (K. Zeihner)).

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1980-ті роки ХХ – початок ХХІ століття.

Нижня межа – 1980 р. обумовлена створенням Бюро у справах мовних меншин та двомовної освіти (Office of Bilingual Education and Minority Language Affairs), що стало поштовхом до нового етапу розвитку двомовної освіти в США.

Верхня межа позначена 2009 р. обумовлена прийняттям освітньої програми «Гонка до вершини» («Race to the Top»), що декларує розширення освітніх можливостей для представників мовних меншин в США.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають в тому, що: *вперше* у вітчизняній педагогіці обґрунтовано теоретико-методичні засади двомовної освіти в університетах США; здійснено цілісний аналіз розроблення проблеми двомовної освіти в США; схарактеризовано історичні передумови розвитку двомовної освіти в США (етнічне походження засновників країни; освітні потреби національних громад іммігрантів; заснування двомовних шкіл та відсутність кваліфікованих двомовних вчителів; організація курсів вивчення англійської мови для робітників – вихідців з національних меншин як праобразу сучасних двомовних професійних програм в університетах США); визначено етапи розвитку двомовної освіти в університетах США (Етап започаткування 1963–1967, Етап поширення 1968–1979, Етап заперечення 1981–2009, Етап відновлення 2009–донині). Висвітлено змістові засади двомовної освіти в університетах США: охарактеризовано двомовні програми викладання англійської тим, хто розмовляє іншими мовами (TESOL), двомовної освіти (Bilingual education), професійна двомовна програма для дорослих студентів (ANORA), іспанська для носіїв мови (SNS); систематизовано та класифіковано форми організації (колективні: групові та кооперовані; індивідуальні: самостійна навчальна робота, електронне навчання) та методи (колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань, метод проектів, освітньо-етнографічні методи) двомовного навчання в університетах США.

Уточнено сутність базових понять дослідження («освіта», «двомовність», «двомовна освіта», «мультикультуралізм», «мультикультурна освіта», «навчання», «двомовне навчання», «форма організації навчання», «метод навчання»).

Дістали подальшого розвитку окремі теоретичні положення, пов'язані зі становленням і розвитком двомовної освіти у США: концепції критичної педагогіки, які передбачають організацію процесу двомовної освіти на засадах демократичних цінностей, мультикультуралізму, етики співчуття, справедливості, оновленого соціального характеру взаєностосунків, солідарності та соціального взаємозв'язку; ідеї, надання повноважень студентам самостійно розвивати свою ідентичність, організовувати процес власного навчання в умовах навчальних спільнот, групового розв'язання

проблем та індивідуального виконання творчих завдань; теоретичні ідеї соціал-конструктивізму, що наголошують на впливі соціального довкілля на формування особистості, яка, осмислюючи власний досвід, будує та вдосконалює унікальне розуміння себе й світу та впливає на цей світ; ідеї педагогічної антропології, які сприяють кроскультурному розумінню людей і вивченню етнічної ідентичності особистості, її культури, мови та навчання. У науковий обіг введено маловідомі та раніше невідомі англійські джерела та історичні факти, стосовно функціонування двомовної освіти в США.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що систематизовані та узагальнені положення, основні результати та джерельна база дослідження можуть бути використані для здійснення подальших наукових розвідок з історії педагогіки та порівняльної педагогіки; доповнення та оновлення змісту навчальних курсів з історії педагогіки, порівняльної педагогіки та педагогіки вищої школи; при створенні підручників, навчальних посібників та розробці спецкурсів з історії педагогіки та порівняльної педагогіки.

На основі аналізу програм підготовки студентів в університетах США, статистичних даних, документів міжнародних та американських організацій щодо підготовки студентів до роботи у двомовному середовищі, розроблено методичні рекомендації щодо організації двомовного навчання у вищих навчальних закладах України. Окреслено шляхи творчого використання досвіду США в сучасних умовах наближення вітчизняної університетської освіти до світових стандартів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, були предметом виступів на міжнародній науково-практичній конференції: «Соціалізація молоді особистості: культура, освітня політика, технології формування» (Суми, 20–21 квітня 2011 р.); всеросійському науково-методичному семінарі «Професійно-педагогіческая культура: проблемы воспитания учащейся и студенческой молодёжи» (Белгород, 19–20 березня 2009 р.); всеукраїнських конференціях: «Проблеми післядипломної освіти педагогів: інноваційна андрагогіка» (Ужгород, 15-16 жовтня 2010 р.), «Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Суми, 27–28 жовтня 2010 р.), «Підготовка фахівців у системі професійної освіти: проблеми, технології, перспективи» (Кривий Ріг, 8–10 квітня 2009 р.); регіональних конференціях: «Педагогічні науки та історія культури», (Конотоп, 27–28 квітня 2011 р.), «Наукові пошуки молодих вчених» (Суми, 13 травня 2009 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 16 одноосібних публікаціях, у тому числі 5 статтях у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, 6 статтях у інших виданнях, 5 тезах доповідей наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел (352 найменування, з них 127 – іноземними мовами) та

3 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, основний зміст викладено на 169 сторінках. Дисертація містить 3 таблиці, 4 рисунки, 3 додатки на ... сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовані вибір теми, актуальність і доцільність дослідження, визначені мета та завдання, об'єкт, предмет, методологічна основа, вказані методи дослідження та джерельна база наукового пошуку, розкрита наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дослідження, наведені відомості про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** «Двомовна освіта в США як предмет порівняльно-педагогічних досліджень» здійснений аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячених проблемам двомовної освіти, особливостям розвитку системи двомовної освіти в США та шляхам її реформування; уточнено сутність базових понять дослідження двомовної освіти в США.

Результати аналізу літератури з проблеми дослідження засвідчили, що, незважаючи на широке коло досліджень освітньої системи США, розвиток двомовної освіти, не отримав належного висвітлення у працях вітчизняних та російських дослідників. Предметом дослідження вітчизняних та російських вчених стали: філософія для дітей у змісті початкової освіти Сполучених Штатів Америки (Г. Іванчук), громадянське виховання учнівської молоді США (А. Досін), громадянське виховання учнівської молоді в середній школі США (Т. Ліхневська), розвиток альтернативної середньої освіти у США (І. Ветрова), особливості практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах США (Л. Чорна), тенденції розвитку вищої аграрної освіти у США: (В. Бондаренко), організація самостійного позааудиторної роботи студентів педагогічних коледжів США (І. Сулим-Карлір), педагогічні засади оцінювання знань студентів у вищих навчальних закладах США: (І.М. Зварич), підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в університетах США: (К. Рибачук), підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США (М. Нагач), система підготовки магістрів управління освітою у вищих навчальних закладах США (С. Бурдіна), тенденції розвитку студентського самоврядування в системі вищої освіти США (Т. Бондар), становлення та розвиток вищої економічної і бізнес-освіти Сполучених Штатів Америки у сучасних умовах (В. Ільїна), розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної Америки (Б. Шуневич), тенденції постмодернізму в педагогічній теорії та практиці США (О. Мілова), конструювання міждисциплінарних модульних програм в системі білінгвальної освіти (М. Мельникова).

На підставі вивчення та аналізу досліджень з питань вищої двомовної освіти у США конкретизовано сутнісні характеристики основних понять: «освіта», «двомовність», «двомовна освіта», «навчання», «двомовне навчання», «мультикультуралізм», «мультикультурна освіта». Зокрема,

використано визначення Департаменту освіти США, за яким двомовна чи білінгвальна освіта – це використання двох мов, як засобу навчання учнів в організованій навчальній програмі, яка покриває частину чи весь навчальний процес і включає вивчення історії та культури рідної мови, а двомовне навчання – це навчання, у процесі якого передбачається одночасне використання двох мов. Звідси двомовність – уміння, що дозволяють людині використовувати дві мовні системи для вирішення комунікативних і когнітивних завдань. Сьогодні двомовна освіта визнана багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими однією з можливостей найбільш ефективного опанування іноземними мовами і водночас складовою мультикультурної освіти. Поняття «мультикультурна освіта» представлено у Міжнародній енциклопедії освіти, де воно розглядається як педагогічний процес, в якому репрезентуються дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою. Мультикультурна освіта є складовою феномена мультикультуралізму, що визначається як політика, спрямована на розвиток та збереження в окремо взятій державі та у світі в цілому культурної різноманітності, та теорія чи ідеологія, що обґрунтовує таку політику. Доведено, що двомовна освіта в США виступає складовою мультикультурної освіти, інтегративним елементом суспільства, компонентом педагогічного процесу, елементом мовної освіти.

У другому розділі «Теоретико-методичні засади двомовної освіти в університетах США» здійснено історико-ретроспективний аналіз становлення та розвитку двомовної освіти в США, виокремлено передумови та етапи розвитку двомовної освіти в університетах США, розглянуто змістові та методичні засади двомовної освіти в університетах США, систематизовано форми організації та методи двомовного навчання в університетах США.

1. В результаті аналізу освітніх законодавчих актів та історичних документів стосовно розвитку і функціонування двомовної освіти було виокремлено наступні передумови становлення системи двомовної освіти в США: етнічне походження засновників країни; освітні потреби національних громад іммігрантів; потреба у кваліфікованих двомовних вчителів; організація курсів вивчення англійської мови для робітників вихідців з національних меншин як праобразу сучасних двомовних професійних програм в університетах США.

У результаті історико-ретроспективного аналізу визначено основні етапи становлення двомовної освіти в університетах США, що зумовлені соціально-політичними особливостями розвитку держави.

Етап започаткування 1963–1967 рр. Запровадження перших навчальних програм підготовки двомовних вчителів в університетах США.

Етап поширення 1968–1979 рр. характеризується прийняттям закону про двомовну освіту, що збільшив фінансування на двомовні навчальні програми. Вперше було визначено вимоги та стандарти підготовки двомовних вчителів, було створено Бюро у справах національних меншин та двомовної освіти.

Етап заперечення 1981–2009 рр. Двомовна освіта потрапила в політичну облогу. Незважаючи на виступи громадськості на захист двомовних програм навчання, їх кількість невпинно скорочують. Приймаються законодавчі документи, що забороняють двомовну освіту (Поправка 227).

Етап відновлення 2009 р. – донині ознаменувався прийняттям освітньої програми «Гонка до вершини серед основних ініціатив цього документу – покращення освіти для іспаномовної громади. Було створено дорадчу комісію при президенті з питань двомовної освіти.

На основі вивчення статистичних даних та освітньої документації було виділено п'ять основних стратегій розвитку двомовного навчання, що застосовуються у США в сучасних умовах:

- запровадження перехідних навчальних програм, що дозволяють чи навіть вимагають навчання на мовах національних меншин;
- встановлення особливих вимог щодо підготовки та сертифікації професійних двомовних вчителів та викладачів;
- забезпечення освітніх округів додатковими коштами для підтримки двомовних навчальних програм;
- запровадження мультикультурного компоненту навчання;
- залучення носіїв мови до участі у двомовному навчальному процесі.

2. Висвітлено змістові засади двомовної освіти в університетах США. Охарактеризовано особливості двомовних університетських програм: викладання англійської тим, хто розмовляє іншими мовами (TESOL) (готує двомовних вчителів, орієнтованих на якнайшвидшу інтеграцію дітей національних меншин в американське суспільство), двомовна освіта (Bilingual education) (готує вчителів, дослідників та освітніх лідерів у сфері двомовної та мультикультурної освіти), професійна двомовна програма для дорослих студентів (АНОРА) (надає можливість отримати професійну освіту та опанувати дві мови, викладання ведеться англійською та рідною мовою студентів), іспанська для носіїв мови (SNS) (двомовна програма для студентів походженням з національних меншин, що акцентує увагу на поглибленому вивченні рідної мови студентів);

3. Систематизовано та класифіковано форми організації та методи двомовного навчання в університетах США. Уточнено, що організація двомовної освіти в університетах США передбачає врахування культурної та мовної диверситивності студентів. Цим завданням підпорядковані методи та форми навчання. Викладання двомовних курсів в університетах США засноване на засадах демократичних цінностей мультикультуралізму, які сприяють кроскультурному розумінню людей і вивченню етнічної ідентичності особистості, її культури, мови та навчання, дозволяють самостійно розвивати свою ідентичність, організувати процес власного навчання в умовах навчальних спільнот.

З'ясовано, що більшість двомовних навчальних занять в університетах США будуються на основі інтерактивної моделі навчання, основною

характеристикою якої є постійна, активна взаємодія всіх студентів під час здійснення навчального процесу. Виокремлено *колективні*: групові, кооперовані та *індивідуальні*: самостійна навчальна робота, електронне навчання форми організації навчання.

Виявлено, що при двомовному навчанні використовуються такі групи методів: методи колективно-групового навчання (навчальні дискусії, обговорення власного досвіду студентів); методи ситуативного моделювання (симуляції або імітаційні ігри, спрощене судове слухання, громадські слухання, розігрування ситуації за ролями); методи опрацювання дискусійних питань (метод пресс, займи позицію, зміни позицію, неперервна шкала думок, дискусія, ток-шоу, оцінювальна дискусія, дебати); метод проєктів (підготовка та публічна презентація проєктів); освітньо-етнографічні методи (складання культурологічної автобіографії, аналіз ситуацій, крос-культурні моделювання, польовий досвід).

Встановлено, що вища двомовна освіта у США є важливим фактором вдосконалення окремої особистості та пристосування її до нових умов життя у мультикультурному середовищі.

Третій розділ «Перспективи використання досвіду США з організації двомовної освіти в українських університетах» присвячений вивченню сучасного стану двомовної освіти в США і Україні та окресленню можливостей використання американського досвіду організації двомовної освіти на рівні вищої школи у нашій країні.

1. Охарактеризовано сучасні тенденції розвитку двомовної освіти в США. Аналіз загальноосвітових тенденцій розвитку вищої освіти та напрямків розбудови національної освіти США дозволив виокремити групу чинників, які безпосередньо впливають на подальший розвиток і трансформацію системи вищої освіти в США загалом, та двомовної освіти зокрема:

Демографічна ситуація: збільшення кількості іншомовних іммігрантів, як результат – зростання потреби у впровадженні двомовних програм на всіх рівнях: від початкової до вищої школи.

Глобалізація освіти: посилення конкуренції за іноземних студентів, орієнтація на підвищення якості освіти. Поширення програм міжнародного обміну студентами. Збільшення кількості іноземних студентів. Подальше впровадження двомовних перехідних програм для іноземних студентів.

Економічний розвиток: в умовах інтернаціональної економіки, знання мов набуває особливого значення. Громадяни, які розмовляють англійською та ще однією мовою стають найважливішим ресурсом країни, як результат – усвідомлення необхідності впровадження двомовних навчальних програм для дорослих, які працюють та не мають змоги навчатися за традиційною системою. Подальший розвиток двомовних курсів навчання у системі вищої освіти.

Розвиток інформаційних технологій: інформаційні технології є ключовим аспектом розвитку вищої освіти, надають можливості скорочення витрат на студента завдяки переміщенню навчальних курсів і бібліотечних матеріалів в он-лайнове середовище. Поширення двомовних он-лайн програм

навчання, здешевлення і, як наслідок, більша доступність цих програм, зручність такого навчання для дорослих студентів.

Політичний розвиток: вплив міжнародних структур на розвиток освітньої політики держав. Орієнтація на формування стратегій освіти в мультикультурному суспільстві, як результат – мультикультурна та двомовна освіта набувають статусу необхідних для досягнення успіху в будь-якій сфері діяльності. Збільшення мультикультурного компоненту та кросс-культурних студій у навчальних курсах університетів.

Соціально-освітній розвиток: потреба у освіті всіх соціальних верств громадян для конкурентоспроможності на ринку праці. Формування громадянина, який опанував основи наук, володіє новітніми способами сприйняття й передачі інформації, розвинений у професійному, мовному та світоглядному контексті. Фокусування на якісній підготовці двомовних вчителів та викладачів, вживання заходів щодо заохочення студентів до педагогічної діяльності, залучення «параосвітян».

З'ясовано, що законодавством України передбачено надання університетської або інших форм вищої освіти, поряд з державною мовою, мовами національних меншин чи створення можливостей для вивчення цих мов як окремих дисциплін університетської або іншої вищої освіти. Розроблена державна програма підготовки кадрів для шкіл з викладанням мовами національних меншин.

Встановлено, що у світлі загальноєвропейських полімовних тенденцій, інтеграції нашої держави до європейського освітнього простору, поширенням практики обміну студентами та відкритістю освітньої системи нашої країни для іноземних студентів дедалі більшої актуальності набуває двомовна освіта за принципом українська+іноземна мова.

Орієнтація на європейські стандарти освіти вимагає нових підходів до реалізації двомовної освіти у вищій школі України з урахуванням національних особливостей та творчим використанням зарубіжного досвіду.

Встановлено, що двомовна освіта в Україні та США схожа за низкою критеріїв та ознак, серед яких:

1. Регіональна обумовленість двомовної освіти (залежність від розселення національних громад).
2. Посилена увага держави до питань освіти мовних меншин останнім часом.
3. Прийняття законодавчих актів, що регулюють освіту мовних меншин.

Наявність програм підготовки вчителів з двомовною (полімовною) підготовкою у вищих навчальних закладах тощо.

5. Висвітлено можливості застосування американського досвіду двомовної освіти у вищих навчальних закладах України: запровадження професійних двомовних програм на рівні вищої освіти, коли обидві мови рівною мірою використовуються у навчальному процесі. У рамках названої програми студенти мали б змогу здобути вищу освіту та набути умінь спілкування двома мовами, розвинути мовні уміння під час вивчення спеціалізованих предметів; запровадження двомовних програм для дорослих

(більше двадцяти п'яти років) студентів різноманітного етнічного походження. До цієї категорії можуть входити люди, які хочуть здобути вищу освіту, проте не володіють українською на достатньому рівні для навчання за звичайними програмами; запровадження електронного навчання за двомовними програмами; підготовка вчителів «українська як друга мова», зорієнтованих на розвиток обох мов, а не лише на формальне вивчення однієї з них (нерідної); при вступі тестувати абітурієнтів не лише на знання мови, а й на вміння міжкультурного спілкування та задатки, що допоможуть пропагувати утвердження аутентичного навчального середовища включаючи двомовність, мультимовність, бікультуралізм та крос-культурне навчання; залучення іноземних студентів, які є досвідченими вчителями мови у власних країнах; провадити державну політику: кожен громадянин України володіє українською + рідною чи іноземною.

ВИСНОВКИ

У дисертації відповідно до мети і завдань визначено теоретичні та методичні засади двомовної освіти в університетах США в період з 80-х років ХХ – до початку ХІХ століття. Одержані в процесі дослідження результати дають можливість зробити наступні висновки.

1. З'ясовано стан розроблення проблеми двомовної освіти в університетах США у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців, що дозволило виокремити такі аспекти проблеми двомовності та двомовної освіти: соціальний, педагогічний, лінгвістичний, психологічний, історичний.

Охарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження двомовної освіти в університетах США. Розкрито сутність базових понять дослідження: «освіта», «двомовність», «двомовна освіта», «мультикультуралізм», «мультикультурна освіта», «навчання», «двомовне навчання», «форма організації навчання», «метод навчання». Встановлено, що двомовна освіта в США розглядається як: складова мультикультурної освіти; інтегративний елемент суспільства, що сприяє зміцненню міжетнічних зв'язків для досягнення успішного міжкультурного спілкування людей та здатності порозумітися за умови суттєвих відмінностей у сприйнятті світу; компонент педагогічного процесу, що відображає сучасні освітні потреби суспільства; елемент мовної (лінгвістичної) освіти, направлений на взаємодію та розвиток двох лінгвокультур;

2. Здійснено історико-ретроспективний аналіз становлення та розвитку двомовної освіти в університетах США. На основі аналізу історичних документів та законодавчих актів щодо розвитку та функціонування двомовної освіти було виокремлено наступні передумови становлення системи двомовної освіти в США: етнічне походження засновників країни; освітні потреби національних громад іммігрантів; заснування двомовних шкіл та відсутність кваліфікованих двомовних вчителів; організація курсів вивчення англійської мови для робітників вихідців з національних меншин як праобразу сучасних двомовних професійних програм в університетах США.

У результаті історико-ретроспективного аналізу визначено основні етапи становлення двомовної освіти в університетах США, що зумовлені соціально-політичними особливостями розвитку держави.

Етап започаткування 1963–1967 рр. Запровадження перших двомовних навчальних програм в університетах США. На цьому етапі це були лише програми підготовки двомовних вчителів.

Етап поширення 1968–1979 рр. Прийняття закону про двомовну освіту, збільшення фінансування на двомовні навчальні програми. Розробка вимог та стандартів підготовки двомовних вчителів.

Етап заперечення 1981–2009 рр. Двомовні навчальні програми підлягали закриттю або трансформації з аргументацією, що вони дають змогу іммігрантам не вчити англійську мову, а це в свою чергу веде до неконкурентоздатності робітників національних меншин на ринку праці.

Етап відновлення 2009 р. – донині. Прийняття освітньої програми «Гонка до вершини». Запровадження двомовних університетських програм для дорослих студентів та програм вивчення рідної мови для студентів етнічних меншин.

3. Охарактеризовано змістові засади двомовної освіти в університетах США. З'ясовано, що двомовна освіта в університетах США реалізується у рамках наступних програм: викладання англійської тим, хто розмовляє іншими мовами (TESOL), двомовної освіти (Bilingual Education), професійних програм двомовного навчання. Вже під час вступу на навчання за спеціальністю TESOL перевага надається абітурієнтам, які мають досвід міжкультурної взаємодії. Більшість предметів містять мультикультурний елемент та зорієнтовані на розвиток у студентів умінь та навичок роботи з дітьми, які належать до різних етнокультурних груп.

Питання забезпечення іспаномовних громадян доступом до якісної освіти вирішується шляхом запровадження двомовних програм професійного навчання в університетах. На сьогодні існує два типи двомовних програм професійного навчання: для іспаномовних дорослих, які живуть у англійськомовному оточенні та «Іспанська для носіїв мови» (SNS, Spanish to Native Speakers). Названі програми дають можливість іспаномовним дорослим отримати вищу освіту, набути професійних та двомовних умінь.

4. Систематизовано форми організації та методи двомовного навчання в університетах США. З'ясовано, що більшість двомовних навчальних занять в університетах США будуються на основі інтерактивної моделі навчання, основною характеристикою якої є постійна, активна взаємодія всіх студентів під час здійснення навчального процесу. Виокремлено *колективні*: групові, кооперовані та *індивідуальні*: самостійна навчальна робота, електронне навчання форми організації навчання.

Встановлено, що на сучасному етапі великого поширення набуває електронне навчання (e-learning) – навчання за допомогою інформаційних технологій. Виокремлено: засоби синхронної комунікації (synchronous communication tools) – Інтернет засоби, які надають можливість спілкуватись в режимі реального часу (чат, відео чат і аудіо чат): Skype, ICQ, Instant

Messenger та засоби асинхронної комунікації (asynchronous communication tools) – Інтернет засоби, які дозволяють обмінюватися інформацією із певною часовою затримкою (форуми, електронна та відео пошта, сайти, блоги, соціальні мережі і т.п.). Двомовні заняття проводяться за допомогою таких засобів телекомунікацій: веб-заняття, дистанційні уроки, конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми і інші. Мобільне навчання (Mobile Assisted Language Learning, MALL) тісно пов'язане з електронним навчанням та передбачає використання мобільних пристроїв: мобільних телефонів, смартфонів, палмтопів і т. д. для вивчення мов.

Виявлено, що при двомовному навчанні використовуються такі групи методів: методи колективно-групового навчання; методи ситуативного моделювання; методи опрацювання дискусійних питань; метод проектів; освітньо-етнографічні методи.

На основі загальносвітових тенденцій та державної політики США щодо розвитку вищої освіти в країні виокремлено наступні тенденції розвитку двомовної освіти в університетах США: орієнтація на дорослих студентів, розробка спеціальних програм навчання дорослих, організація занять у зручний час; інтенсифікація використання комп'ютерних технологій та мережі Internet у навчанні, розробка та впровадження on-line курсів; максимальне охоплення категорії студентів, які потребують навчання за двомовними програмами за рахунок здешевлення навчання через впровадження on-line курсів; підготовка ефективних двомовних вчителів та викладачів за рахунок:

5. Висвітлено можливості застосування американського досвіду двомовної освіти у вищих навчальних закладах України:

- проведення державою ефективної мовної політики, що забезпечить дієву реалізацію стратегії мовної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня мовної культури населення;
- удосконалення змісту мовної освіти у вищих навчальних закладах, що забезпечить формування особистості вчителя, здатного впроваджувати новітні ефективні технології опанування мови, мовлення і культури, а також мовної особистості спеціалістів різних профілів;
- інтеграція двомовних структур до національних систем освіти (питання статусу двомовної освіти).
- послідовна та системна робота щодо вдосконалення теорії, методології, методики та практики двомовного та полімовного навчання;
- розвиток двомовної та полімовної освіти у вищих навчальних закладах, особливу увагу варто приділити вивченню теоретичного та практичного досвіду полімовної освіти вищих навчальних закладів провідних країн світу;
- підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів проводити науково-методичні заходи з проблем двомовної, полімовної освіти та мультикультурності;
- запровадження практики проведення наукових конференцій, науково-методичних семінарів з проблем двомовної освіти.

Основний зміст дисертаційного дослідження відображено у таких публікаціях автора:

Наукові статті у фахових виданнях

1. Товчигречка Л. В. Вплив рідної мови на формування двомовних умінь студентів / Л. В. Товчигречка // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : збірник наукових праць. / За заг. ред. М.Б.Євнуха, укладач Михайличенко О.В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 38. – С. 201–204.
2. Товчигречка Л. В. Використання інформаційних технологій у процесі формування білінгвістичних умінь студентів / Л. В. Товчигречка // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. – С. 347–353
3. Товчигречка Л. В. Двомовні навчальні програми в системі освіти США / Л. В. Товчигречка // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : збірник наукових праць. / За заг. ред. О.В. Матвієнко, укладач Кудіна В.В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – Вип. 41. – С. 66– 69.
4. Товчигречка Л. В. Формування системи двомовної освіти в США / Л. В. Товчигречка // Проблеми сучасної педагогічної освіти.: педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – Вип. 24. – Ч. 2. – С.188–192
5. Товчигречка Л. В. Особливості організації двомовної освіти у США / Л. В. Товчигречка // Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти у контексті Болонського процесу. – Ялта : РВЗ КГУ, 2010. – Ч. 3. – С. 151–153

Наукові статті у інших виданнях

6. Товчигречка Л. В. Роль мультимедійних засобів навчання у процесі формування білінгвістичних умінь студентів / Л. В. Товчигречка // Підготовка фахівців у системі професійної освіти: проблеми, технології, перспективи. – Кривий Ріг : Видавничий центр КТУ, 2009. – С. 193–195.
7. Товчигречка Л. В. Білінгвізм як один з основних компонентів формування розвиненої особистості / Л. В. Товчигречка // Молодь в освіті. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – С. 85-86.
8. Товчигречка Л. В. Билингвистические умения как элемент профессиональной культуры будущего педагога / Л. В. Товчигречка // Профессионально-педагогическая культура: проблемы воспитания учащейся и студенческой молодежи / отв. ред. : И.Ф. Исаев. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2009. – С. 195–197.
9. Товчигречка Л. В. Психологічна складова засвоєння другої (іноземної) мови студентами вищих навчальних закладів / Л. В. Товчигречка // Наукові пошуки. – Суми : вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. – С. 67–70.
10. Товчигречка Л. В. Програми підготовки вчителів англійської як другої мови в системі вищої освіти США / Л. В. Товчигречка // Наукові пошуки. – Випуск 3. – Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. – С. 140–144.

11. Товчигречка Л. В. Особливості розвитку вищої двомовної освіти в США / Л. В. Товчигречка // Освіта Закарпаття. – № 12. – 2010, Ужгород. – С. 56–59.

Тези доповідей у збірниках наукових конференцій

12. Товчигречка Л. В. Сучасний стан двомовної освіти в США / Л. В. Товчигречка // Соціалізація особистості: культура, освітня політика, технології формування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 квітня 2011 р. – Суми : Видавництво СУМДПУ ім. А.С. Макаренка, 2011. – С. 56–58.

13. Товчигречка Л. В. Лінгвопсихологічні особливості оволодіння уміннями білінгвізму / Л. В. Товчигречка // Педагогічні науки та історія культури : матеріали наук.-метод. конф., 23 квітня 2009 р. – Конотоп : Видавництво СумДУ. – С. 38–40.

14. Товчигречка Л. В. Використання мультимедійних засобів у процесі навчання іноземним мовам / Л. В. Товчигречка // Наукові пошуки молодих вчених : Матеріали наук. конф., 13 травня, 2009 р. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2009. – С. 362–365.

15. Товчигречка Л. В. Білінгвізм як один з основних компонентів формування розвиненої особистості / Л. В. Товчигречка // Молодь в освіті : Матеріали наук.-метод. конф., 26 лютого 2009 р. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – С. 85-86.

16. Товчигречка Л. В. Перспективні напрямки розвитку двомовної освіти в університетах США / Л. В. Товчигречка // Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27–28 жовтня 2010 р. – Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. – С. 85–86.

АНОТАЦІЇ

Товчигречка Л.В. Двомовна освіта в університетах США (кінець ХХ–початок ХХІ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка. – Суми 2011.

Дисертацію присвячено вивченню теоретико-методичних засад двомовної освіти в університетах США в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Цілісний аналіз розроблення проблеми двомовної освіти в США дозволив схарактеризувати історичні передумови розвитку двомовної освіти в країні (етнічне походження засновників країни; освітні потреби національних громад іммігрантів; заснування двомовних шкіл та відсутність кваліфікованих двомовних вчителів; організація курсів вивчення англійської мови для робітників вихідців з національних меншин як праобразу сучасних двомовних професійних програм в університетах США). На основі історико-

ретроспективного аналізу визначено етапи розвитку двомовної освіти в університетах США (Етап започаткування 1963–1967 рр., Етап поширення 1968–1979 рр., Етап заперечення 1981–2009 рр., Етап відновлення 2009 р.–донині). Висвітлено змістові засади двомовної освіти в університетах США, схарактеризовано двомовні програми викладання англійської тим, хто розмовляє іншими мовами (TESOL), двомовної освіти (Bilingual education), професійна двомовна програма для дорослих студентів (АНОРА), іспанська для носіїв мови (SNS). Систематизовано та класифіковано форми організації (колективні: групові та кооперовані; індивідуальні: самостійна навчальна робота, електронне навчання) та методи (колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань, метод проектів, освітньо-етнографічні методи) двомовного навчання в університетах США.

Ключові слова: двомовна освіта США, тенденції розвитку освіти, форми організації двомовного навчання, двомовна навчальна програма.

Товчигречка Л.В. Двухязычное образование в университетах США (конец XX–начало XXI века). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Сумской государственной педагогической университет им. А.С. Макаренко. – Сумы, 2011.

Диссертация посвящена изучению теоретических основ двухязычного образования в университетах США в конце XX – начале XXI века. Анализ разработки проблемы двухязычного образования в США дал возможность охарактеризовать исторические предпосылки развития двухязычного образования в стране (этническое происхождение основателей страны, образовательные потребности национальных общин иммигрантов, учреждение двухязычных школ и отсутствие квалифицированных двухязычных учителей, организация курсов изучения английского языка для рабочих из национальных меньшин как прообраза современных двухязычных профессиональных программ в университетах США). В результате историко-ретроспективного анализа определены этапы развития двухязычного образования в университетах США (начальный этап 1963–1967 гг., этап распространения 1968–1979 гг., этап отрицания 1981–2009 гг., этап восстановления 2009 г.– до настоящего времени).

Выявлены содержательные принципы двухязычного образования в университетах США: охарактеризованы двухязычные программы преподавания английского носителям других языков (TESOL), двухязычного образования (Bilingual education), профессиональная двухязычная программа для взрослых студентов (АНОРА), испанский для носителей языка (SNS). Систематизированы и классифицированы формы организации (коллективные: групповые и кооперированные; индивидуальные: самостоятельная работа, электронное обучение) и методы (коллективно-

группового обучения, ситуативного моделирования, рассмотрения дискуссионных вопросов, метод проектов, образовательно-этнографические методы) двуязычного обучения в университетах США.

Ключевые слова: двуязычное образование США, тенденции развития образования, формы организации двуязычного обучения, двуязычная учебная программа.

Tovchigrechka L.V. The Bilingual Education in the USA Universities (the end of the XX–beginning of the XXI century). – Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science in Speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Sumy State Pedagogical University named after A. Makarenko. – Sumy, 2011.

The thesis is devoted to the theoretical bases, forms of organization and methods of bilingual education in the USA universities. In the first part of the dissertation the actuality of the problem and essence of the research subject have been defined. The historical and retrospective analysis of American bilingual education development has been carried out. Four periods of American bilingual education development have been distinguished. Bilingual education in the United States has been contested and reformulated within varying historical, political, social, and economic contexts. Guided by three interrelated research questions on ideology, policy, and politics, this article examines the various interpretations of the historical forces that have determined language policy in the United States by first briefly discussing the permissive, restrictive, opportunist, and dismissive periods and then focusing on the current challenges to bilingual education. The author argues that changing political, social, and economic forces, rather than any consistent ideology, have shaped the nation's responses to language diversity. He concludes that language ideology in the United States has shifted according to changing historical events, and the absence of a consistent U.S. language ideology has enhanced the role of symbolic politics—the resentment of special treatment for minority groups.

The second part of the dissertation reveals global tendencies of education development and ways of higher bilingual education development in the USA. The following factors, influencing the development of education, are distinguished: demographic, economical, global education, technological, social. Among the main strategies of higher bilingual education development are named focus on “adult” students, development and implementation of on-line instructional courses, training of effective bilingual teachers. The following forms of bilingual instruction are emphasised: lectures, project work, cooperation, individual consultations, self-education, electronic learning and interactive learning. It is found out, that bilingual education of students in the USA is realized on the basis of such principles: sociocultural – understanding of process of socialization, adaptation to other culture and society; language – acquiring other languages, study and analysis of theories and levels of possessing other language; cognitive – understanding students’ cognitive activity processes, ability to adapt curriculum,

instruction and evaluation in accordance with different educational styles; academic – taking into account students’ cultural and language diversity in the process of instruction. So how should researchers of language-minority education respond to the above predicament-practice even-handedness or extreme caution when sharing data on empirical studies and outcomes. On the one hand, it would be ideal if in a nonpoliticized world they could concentrate on conducting empirical studies that illuminate pedagogical theories and practice for language-minority populations and leave it at that. On the other hand, because bilingual education has become an ideological lightning rod that tends to attract groups with a variety of pedagogical agendas, language-minority educators have no choice but to become better informed and engaged in the language policy debate.

The proposals for the creative adaptation of positive American bilingual education experience for the Ukrainian education are given.

Key words: bilingual education in the USA, tendencies of education development, forms of bilingual instruction organization, bilingual educational program.